

УДК 78:929 Сковорода

*Микола Сидоренко
(Переяслав-Хмельницький)*

ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОГО СТИЛЮ СКОВОРОДИНІВСЬКИХ КАНТІВ

У статті розглядаються особливості музичного стилю кантів Г.С. Сковороди як оригінального музичного жанру, який посів значне місце в пісенно-музичній творчості великого українського філософа, поета і музиканта.

Ключові слова: кант, музичний жанр, багатоголосся, гармонія, інтонація, музична форма, фольклор.

В статье рассматриваются особенности музыкального стиля кантов Г.С. Сковороды как оригинального музыкального жанра, который занял значительное место в песенно-музыкальном творчестве великого украинского философа, поэта и музыканта.

Ключевые слова: кант, музыкальный жанр, многоголосие, гармония, интонация, музыкальная форма, фольклор.

The article deals with the peculiarities of the musical style of H.S. Skovoroda's edgings as the original musical genre. It also analyzes the importance of this genre in the song-musical creative work of the great Ukrainian philosopher, poet and a musician.

Key words: edging, musical genre, multivoiceness, harmony, intonation, musical form, folklore.

Кант як музичний жанр виник на межі XVI-XVII століть. Він продовжував розвиватися впродовж двох століть. За змістом поетичного тексту і за характером музики канти розподілялися на ліричні, гумористичні, сатиричні і урочисті.

Даючи повне визначення канту як музичному жанрові, слід констатувати що: Кант – це багатоголосна (найчастіше трьохголосна) міська побутова пісня напівпрофесійного походження із силабічним текстом побутового світського або духовно-моралістичного змісту. Канти співаються ансамблем чи хором співаків без музичного супроводу. Духовні канти іноді позначаються терміном «псальма».

За музичною мовою світські канти тяжіють до народної пісенності. Псальми – духовні канти – тяжіють до професійного, церковного співу.

Як правило, кант – синкретичний твір поета й композитора в одній особі, що зберігає традицію анонімності (навіть у тих випадках, коли автор відомий). Канти набули поширення в Україні упродовж XVII-XVIII століть. Як типовий жанр доби Бароко, кант органічно поєднує в собі середньовічні і новочасні риси. Бароковий вплив дуже помітний у духовних кантах-псальмах, тоді як світські канти наслідують кращі ренесансні традиції. Авторство кантів – міської побутової пісні другої половини XVII – першої половини XVIII століть – встановити зараз досить важко.

Їх створювали студенти колегіумів та Київської академії, регенти хорів і вчителі співів, просто музиканти-кріпаки. Лише поодинокі прізвища дійшли до нас: Єпифаній Славинецький, Павло Демуцький, Феофан Прокопович, Дмитрій Туптало, Тимофій Щербацький – усі вони відомі діячі української православної церкви, письменники. Подальший розвиток сольної пісні з музичним супроводом, власне пісні-романсу, чи то канту пов'язаний з іменем багатьох поетів і композиторів другої половини XVIII століття. Чільне місце серед них належить Г.С. Сковороді, який був найвидатнішою постаттю у культурному та літературному житті України того часу.

Творчість і діяльність видатного українського філософа-просвітителя, поета і музиканта, письменника-гуманіста Г.С. Сковорода була важливим етапом у розвитку української світської художньої пісні, пісні-романсу, чи то канту другої половини XVIII століття.

Професійну музичну освіту Г.Сковорода здобув під час свого перебування у Петербурзі (1742-1744 рр.), коли співав у придворній співочій капелі імператриці Єлизавети Петрівни. Згодом музика і пісні стали для нього одним із важливих засобів висловлення своїх філософських ідей, соціальних поглядів. Володіючи композиторським хистом, Г.С. Сковорода був глибоко оригінальним у виборі музичних форм та засобів поширення своїх філософських поглядів. Вірячи в могутню силу музики, більшість своїх поетичних творів складає у формі пісень, кантів, тобто в музично-поетичному жанрі, де музиці належить чи не провідна роль. Якщо звернутися до біографії Г.С. Сковорода, то неважко помітити, що музика була супутницею його життя, з нею пов'язані всі основні етапи його творчості і діяльності.

Музика і спів стали його щоденним заняттям. Не залишив він цього заняття і в старості. Грав і співав завжди зберігаючи поважність, задумливість і суворість. Як зазначає його біограф М.Ковалинський, повернувшись із Петербурга до Києва, продовжуючи навчатись в Києво-Могилянській Академії, «он сочинил духовные // концерты, положи нѣкоторые псалмы на музыку... Сверх церковной, он сочинил многія пѣсни в стихах и сам играл на скрипкѣ, флейтраверѣ, бандорѣ и гусях приятно и со вкусом» [3, с.459].

Духовні канти та пісні Г.С. Сковорода того періоду (1744-1745 рр.) не були запроваджені до церковного вжитку, а виконувалися келійно, у приватних зібраннях київського духівництва, яке любило заповітну старовину.

Перші, професійно фахові, музичні твори Г.Сковорода написав у 1757 році в с. Ковраї на Переяславщині, працюючи домашнім учителем у місцевого поміщика Степана Томари. Серед них відомий кант «Всякому городу нрав і права», який увійшов до збірки «Сад Божественних пісень» під №10. Цей твір став одним з найяскравіших зразків сатири XVIII століття. Ще за життя філософа він став широко відомим і швидко розповсюджувався у побуті.

Викривальний пафос канту, широкі узагальнення «нравів» різного панства, чиновництва, купецтва зробили його одним із кращих творів українського сатирично-гумористичного віршування другої половини XVIII століття. У сконденсованій формі Сковорода піддав нищівному висміюванню та осудженню різні сторони сучасного йому суспільства – чинопощанування, брехню, обман, безмірне накопичення матеріальних багатств, розкіш, розпусту тощо. Та широка критика «світу» і його мерзот, що має місце у філософських трактатах, у цьому канті зібрана немов в один фокус. Кожний рядок твору, кожний образ несе в собі велике смислове навантаження, за ним криється комплекс тогочасних явищ і фактів.

Всім тим негативним проявам життя Сковорода як філософ протиставляє свій морально-етичний ідеал – людину, в якій «совість, як чистий кришталь». Яскравий викривально-сатиричний характер цього твору здійснено поетом за допомогою різноманітних поетичних прийомів – вживання паралелізмів, образів-символів, метафор, алегорій. На превеликий жаль оригінальна мелодія цього канту, написана самим Г.С.Сковородою, до нас не дійшла. Відомі його три варіанти:

1. В опері «Наталка Полтавка» М.В.Лисенка, написаної у 1889 році.
2. У збірнику «Васильківський соловей» С.Карпенка, що вийшов друком у Києві 1864 року.
3. Запис фольклористами тексту і мелодії від харківського Кобзаря Ліберди у 1920 році.

Сучасними бандуристами частіше виконуються перший та третій варіанти. Всі три мелодії відмінні одна від одної, але виростили вони з одного кореня. Це, передусім, –

тридольність, опора мелодії на тоніко-домінантову гармонію, наявність кадансових зворотів з VII підвищеним ступенем, дещо риторичний, декламаційно-наспівний характер інтонації. У цьому сквородинівському канті, який є носієм принципово нового інтонаційного ладу, простежується співіснування з принципами середньовічної моральності і функціональної системи мажору-мінору, спостерігається певна лінійність – з яскраво вираженим гомофоно-гармонічним складом, силабічна система віршування – з силаботонічною [2, с.428]. Цю двоїстість канта можна розглядати в потоці проблем взаємодії мистецтва писемної і усної традиції.

Історія, усна народна традиція, дослідники та фольклористи розповідають про різних цікавих виконавців цього канту. Та більшість з них стверджують, що варіант тексту і мелодія у виконанні харківського кобзаря Ліберди – найближчий до оригіналу Сквороди. У ньому все залишилося майже без змін. І слова, і мелодія не втратили своїх основних авторських рис. Г.С. Скворода не залишив власноручних кожних записів своїх музичних творів, проте його пісні, канти, віднайдені у збірниках та відомі в усній народній традиції, дають змогу робити висновки про загальну спрямованість, тематику, жанри, мелодико-інтонаційні джерела його музичної творчості.

Кращі свої музичні твори Скворода написав тоді, коли перебував у народному середовищі, спілкувався з простими людьми. У цих кантах, близьких до народних пісень за змістом, близькою до народної була і музика Г.Сквороди.

Пізніше записані мелодії псалм чи кантів Сквороди від лірників і кобзарів, переконують ще раз, що в основі них безперечно лежить авторська мелодія. Органічний зв'язок його пісенної творчості з життям і долею народу зумовлює те, що не лише в тематиці, ідейному змісті, художніх образах, а й у прийомах і формах мисленик-музикант спирається на багатий народний досвід, на засоби українського музичного фольклору. Кант увібрав у себе інтонацію народної пісні в найширшому значенні цього слова, бо професійну музику Г.С. Скворода вважав справою серйозною.

У трактаті «Наркіс» він розповідає про два типи музики – церковну і світську, і як теоретик музики схвально висловлюється про триголосний світський спів, тобто кант. Тільки приєднання третього голосу до двох у хорі «совершенною делает музыку» [1, с.19]. Скворода високо цінував мистецтво співу, казав, що досвідчений співак може надати чарівності простій пісні. Часто співав власні канти з учнями в терцію, іноді в три голоси [5, с. 24].

Сквородинівський кант-колядка «Ангелы снижайтесь» написаний як чотирьохголосний музичний твір. У збірку «Сад Божественних пісень» він увійшов під №4. За своїм змістом і музичним характером, твір наближається до народних колядок. Як кант-колядка був надзвичайно популярним у бурсацькому середовищі. З ним бурсаки мандрували по селах і містах України. Власне учні Києво-Могилянської академії ввели його у свій «Вертеп», бо кант відзначається яскравою музичною самобутністю, зумовленою близькістю до народно-пісенного мистецтва. У простій кантовій мелодії та чіткій їхній ритміці відчувається вплив розповсюдженої в музичному житті міста міської пісні. Пристосовуючи сквородинівський кант-колядку до розгортання сюжету вистави і прагнень артистів спростити для глядачів «Вертепу» саму виставу, студенти вводили зміни в будову віршованої строфи, її ритмічні особливості. А ці зміни не могли не вплинути на інтонаційну та ритмічну структуру мелодії канту. Тут явно відчуваються сліди бурсацьких обробок [4, с.17].

Кант «Пастыри мыли, где вы днесь были?» створений Г.Сквородою спеціально для вертепної драми. Цей кант написаний у формі хорового діалогу, в якому чергуються запитання і відповіді на них. Форма діалогу полягає в чергуванні окремих мелодичних фраз «запитань» і окремих мелодичних фраз «відповідей», які закінчуються різними кадансами-половинками та заключними кадамсами. Ремарки до тексту свідчать про те, що кант розрахований на виконання двома хорами.

Г.С. Сковорода був творцем нового жанру – хорového діалогу в супроводі інструментального ансамблю з театралізованим дійством. Впевнено можна сказати, що кантове мистецтво України – невід’ємна частина загальноєвропейської культури, зокрема пісенної. Ця нова мистецька форма хорového діалогу в ході театралізованого дійства з інструментальним супроводом, запропонована Г.Сковородою, згодом породила нові постановки історичних драм, дала великий поштовх новому розвитку драматичного мистецтва, яке стало називатися музичною драмою, а театри музично-драматичними. Найпопулярнішою формою в їхньому репертуарі стали музично-драматичні вистави.

Без сумніву Г.С. Сковорода був надзвичайно обдарованою людиною: поет, філософ, педагог, літератор, співак, музикант, талановитий композитор. Його значення для літературно-мистецького життя України другої половини XVIII століття визначне. А майже легендарна пісенно-музична творчість відіграла велику роль у фольклорних процесах і в формуванні пісні-романсу з інструментальним супроводом в українській професійній музиці XVIII століття [5, с.31].

В особі Сковороди всі ці якості гармонійно поєдналися. Свої вірші він мислив і складав як твори музично-поетичні. Його пісні, псалми, канти виконували важливу соціальну функцію й були дійовим засобом пропаганди передових для того часу ідей.

Г.Сковорода збагатив музично-поетичну творчість новою тематикою, новими мотивами й образами, близькими народові, прогресивними мистецькими формами. Його музична мова й особливості музичного стилю, зберігаючи деякі елементи старого стилю кантів, найбільше тяжіла до народнопісенного мелосу. Водночас його канти, пісні знаменують собою народження нового жанру – сольної пісні з інструментальним супроводом, що багатогранно відображувала духовний світ людини, а також народження нової мистецької форми «Вертепної драми», а саме – хорového діалогу в ході театралізованого дійства у супроводі інструментального ансамблю, що відкрило шлях для створення нового мистецького жанру – музичної драми.

Утвердженню ідей свободи, справедливості, соціальної рівності, духовної і моральної краси людини, критиці тогочасного суспільства і присвятив Г.С.Сковорода свою філософську, поетичну та пісенно-музичну творчість.

Список використаних джерел

1. Боровик М. К. Григорій Сковорода і музика / М. К. Боровик // Матеріали про відзначення 250-річчя з дня народження. – К. : Наукова думка, 1975. – С. 186–193.
2. Верба Г. Григорій Сковорода і музика / Г. Верба // Сковорода Григорій: Образ мислителя: Збірка наукових праць / [відпов. ред. В. І. Шинкарук, І. П. Стогній]. – К. : [б.в.], 1997. – С. 417–430.
3. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів: у 2 т. / Г. С. Сковорода; [ред. кол. В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т.2. – 574 с.
4. Мишанич О. В. Григорій Сковорода і усна народна творчість / О. В. Мишанич. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 5–150.
5. Шреєр-Ткаченко О. Григорій Сковорода – музикант / О. Шреєр-Ткаченко. – К. : Музична Україна, 1972. – С. 3–93.

Стаття надійшла до редакції 18 лютого 2011 року